

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ В АНГЛОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ КОНТРАСТНОСТІ ЯК ПРОВІДНОЇ РИСИ ІДЮСТИЛЮ В. ВИННИЧЕНКА

Б. О. Плюц,

Інститут філології КНУ імені Т. Шевченка, м. Київ

У цій статті, спираючись на комплексний зіставний аналіз, розглянуто особливості відтворення в англійських перекладах малої прози В.Винниченка такої головної риси ідіостилю письменника, як контрастність.

Ключові слова: переклад, антитеза, оксюморон, іронія, контраст, ідіостилю.

В. Винниченко (1880-1951) по праву посідає чільне місце з-поміж творців української літератури, серед тих, хто дбав про стимулювання розквіту та підняття духу своєї “трагічної нації” [1, с. 102], як висловилося Ліна Костенко, боровся за майбутнє України та її мови. Той факт, що твори цього, за словами С. Єфремова, “бистрого обсерватора життя” і “сильного реаліста” [2, с. 291] було перекладено російською, німецькою, французькою, італійською, польською, чеською, болгарською та іншими мовами, а його драми було поставлено майже в усіх кращих столичних театрах Європи, свідчило не лише про його особистий успіх, а й про те, що “з ім’ям Винниченка українська література ввійшла у світову літературу як реальна діюча частка” [3, с.399]. Щоправда, нелегко визначити яких втрат зазнали оригінальні твори письменника у перекладах іншими мовами, якого “художника слова” побачила Європа, не виокремивши значущі риси його ідіостилю та не проаналізувавши їхнє відображення у перекладах.

Метою цієї статті є аналіз англійських перекладів малої прози В. Винниченка з позицій відтворення в них контрастності (головної риси ідіостилю письменника), що вимагає виконання таких **завдань** як виокремлення засобів відображення, ролі і функціональних особливостей контрастності у творах В. Винниченка і визначення повноти та труднощів її відтворення у перекладах. Як **матеріал** дослідження використано оповідання В. Винниченка “Контрасти”(1904), “Уміркований” та “ширий”(1907), “Зіна”(1909), “Момент”(1910), та їхні англійські переклади (“Contrasts”, “A zealous friend”, “Zina”, “The Moment”), уперше здійснені Т. Прокоповим (1902-2003), українцем за походженням (народився в селі на Одещині, після Другої Світової війни опинився у таборі біженців у Німеччині, у 1950 році емігрував до США [4]) і, що цікаво, хіміком за освітою (доктор наук з хімії, завідував кафедри та викладав аналітичну хімію в університеті штату Міннесота (США)). **Актуальність** статті визначена практичним і теоретичним інтересом до труднощів перекладу художнього тексту (осягнення перекладачем особливостей ідіостилю письменника та вибір найвдаліших методів для їх відтворення). **Новизна** статті полягає у дослідженні лексико-стилістичних особливостей української малої прози в англійському перекладі.

Андре Лефевр зазначив, що “перекладачі не просто перекладають слова, вони також перекладають цілий всесвіт дискурсу, поетику та ідеологію (переклад наш – Б.П.)” [5, с. 94]. Саме ідіостилю є виразником цих речей. Він кодифікує у собі мовну картину світу автора – “вербальне відображення світовідчуття письменника, його ціннісних орієнтирів” [6, с. 305]. Отже, відображення ідіостилю автора у перекладі набуває не меншого значення, аніж відтворення змісту чи форми твору.

Читаючи оповідання В. Винниченка, неможливо не помітити домінуючу рису ідіостилю письменника (з-поміж таких, як насиченість оригінальними епітетами, свіжими метафорами, порівняннями, вживання ненормативної лексики та суржику) – багатство контрастів, різкість опозицій. “Надто виразно й сильно виходять у Винниченка картини контрастів – психологічних, чи соціальних, однаково, – і автор наче пишається тим, що поруч ставить якнайдужчі суперечності, зводить їх до купи, роздягає з тих лагідних форм, у які вбирає їх міщанська буденщина” [2, с.292]. Головними фігурами контрасту є антитеза, оксюморон та іронія.

У розглянутих англійських перекладах малої прози В.Винниченка бачимо, що перекладач (Т. Прокопов), очевидно, зауваживши авторську любов до фігур контрасту, намагався максимально відтворити їх в англійському перекладі:

1.1. *Потім стихає і чути, як по лісі проходить якийсь масивний, поважний, рівний шум (“Контрасти”)[1, с.241].*

1.2. *One can hear only a massive, uniform swoosh passing through the forest [2, с. 115].*

2.1. *Чудово!.. Пекельно чудово! (“Контрасти”) [1, с 242]*

2.2. *Wonderful...hellishly wonderful! [2, с.116]*

3.1. *Сильний мира з приємною очумілістю дивиться нам услід (“Зіна”) [1, с.478].*

3.2. *The powerful official, the governor, follows us out with a pleasant smile on his face [2, с.80].*

4.1. *Лице Зіни було бліде...і радісна мука мені вбачалась на йому... (“Зіна”) [1, с.486]*

4.2. *Zina's face was pale...It seemed to me that I saw a joyful suffering in it [2, с.85].*

У прикладах 2.1., 2.2. і 4.1., 4.2. оксюморон, який виконує функцію передачі сильних та “неоднорідних” емоцій, був з цілковитою достеменністю відтворений у перекладі (*пекельно чудово – hellishly wonderful, радісна мука – joyful suffering*), тоді як у прикладах 1.1. і 1.2. оксюморон дещо втратив розмаїто-чуттєву образність письменника (*поважний, рівний шум – uniform swoosh*) через опускання перекладачем одного з елементів (*поважний шум – цікаве поєднання*), а переклад відповідно дещо втратив різнобарвно-чуттєву образність письменника. Що ж стосується випадків елімінації оксюморону оригіналу з перекладу шляхом сумнівного (не завжди відповідає змісту і контекстуальній ситуації) описового перекладу, то це явище спостерігаємо у прикладах 3.1. і 3.2., де *приємна очумілість* була замінена на *приємну усмішку*, що, либонь,

викликає подив, адже *усмішка* навряд чи є синонімом *очумілості*. Підгрунтям оксюмору як різновиду мовного парадоксу є абсурд [7, с.425], тож цілком прийнятним, гадаємо, перекладацьким прийомом у цьому випадку було б порушення норм сполучуваності слів (collocability) в англійській мові, адже саме таким чином і досягається контраст, покликаний привернути увагу читача. Наприклад: *приємна очумілість – pleasant stupefaction* (оціпеніння, остовпіння). Може запропонований переклад не є абсолютним (точним) відповідником, проте він є функціональним еквівалентом, що зберігає оксюморон та виконує у перекладі його функцію – опис стану людини з позицій гумору та легкої (ледь відчутної) іронії.

Подібні випадки невдалого відтворення фігур контрасту описово (що спричиняє їхнє усунення з перекладу), на жаль, непоодинокі:

5.1. *I ran том зеленуваті очі заблищали і пустили задержане та буйне, весело-гнівне, вогневе* (“Зіна”) [1, с. 486].

5.2. *And suddenly those greenish eyes let loose what had been held back; that turbulent, wrathful fury* [2, с. 84].

З прикладів 5.1. і 5.2. бачимо, що антитеза (*задержане та буйне, весело-гнівне*) у перекладі відсутня. На її місці постає перелік неопозиційних характеристик (*turbulent – буйний, неспокійний, wrathful – гнівний, сердитий, fury – гнів*). Зворушливе розмаїття почуттів та вражень, яке маємо в оригіналі, вже не є таким виразним у перекладі. Разом з антитезою в англійському тексті зникає і контраст, і така правдива й близька кожному палітра часом надзвичайно непоєднаних почуттів. Зникає бачення “глибокого психолога” [2, с. 298] В. Винниченка. Єдиним аргументом на захист вищезгаданих втрат у перекладі може бути цілком виправдане запобігання перекладачем виникнення лексичної інтерференції мови оригіналу в перекладі, тобто “вживання у тексті перекладу властивих для мови оригіналу слів та словосполучень, що не відповідають нормам мови перекладу” [8, с. 16]. Щоправда, фігури контрасту і є спрямованими на порушення загальноусталених норм вживання слів та словосполучень з метою акцентування уваги читача на тому чи іншому аспекті вражень чи почуттів. І В. Винниченко є справжнім майстром у їх застосуванні. Контрасти у його творах – це значно більше ніж протиставлення почуттів чи вражень на рівні однієї миті (на рівні одного речення чи кількох слів). Вони мають значно ширше поле осягнення і тому неодмінно мають відобразитися у перекладі.

Часом контрастність спостерігається у полотні цілого твору, де, ніби по черзі, його частини виступають опозиціями одна до одної:

6.1. *Було соромно, злісно, шкода чогось* (“Момент”) [1, с. 494].

6.2. *We seemed ashamed of ourselves for feeling, and angry at those who were making us run* [2, с. 30].

7.1. *Мені тепер дуже гарно стало – якось бадьоро, цікаво, дуже* (“Момент”) [1, с. 495].

7.2. *I was feeling much better now – more vigorous, stronger* [2, с. 31].

В оповіданні “Момент”, на початках, коли головні герої тікають до кордону, ризикуючи бути схопленими, ризикуючи життям, їхні серця сповнені моторошних, журливих почуттів, квінтесенцією яких є речення з прикладу 6.1. (*соромно, злісно, шкода*). Пізніше між ними встановлюється близький психологічний зв’язок. Турбота малознайомої панночки зворушує головного героя і викликає у його душі геть протилежні до попередніх почуття (приклад 7.1.: *бадьоро, цікаво, дуже*), які контрастують з загальною ситуацією, з темною та непривітною природою довкола. Звернімо увагу, що контраст у В.Винниченка чіткий і ритмічний (спершу нагнітання фарб та напруги, а потім лаконічний “підсумок-характеристика”). Він почасти подібний до формули, за якою кількість ключових елементів контрасту, що протиставляються, є рівною: три (соромно, злісно, шкода) на три (бадьоро, цікаво, дуже). З прикладів 6.2. і 7.2. бачимо, що в англомовному перекладі виразний контраст втрачено через зміни у цьому простому співвідношенні (*соромно, злісно, шкода/ бадьоро, цікаво, дуже* та *ashamed of..., angry at.../more vigorous, stronger*). У своєму перекладі з прикладу 6.2. перекладач вдається до декомпресії (*ashamed of ourselves for feeling, angry at those who were making us run*), яка може вважатися зайвою з огляду на смислову ясність прикметників оригіналу. Таке розширення тексту перекладу спричиняє “затирання” протиставлення, яке охоплює велику частину твору, робить його непомітним. Ймовірно, усвідомивши це, перекладач далі по тексту (приклад 7.2.) застосував вищий ступінь порівняння прикметників (*much better, more vigorous, stronger*), що, підкреслюючи еволюцію емоційного стану героя (яка відбулася), таки “врятувало” контраст. Втішним є те, що “багатоконтрастність” як провідна риса ідіостилу В.Винниченка та її важливі функції (емоційна, смислова) в оповіданні “Момент” таки були виокремлені перекладачем. Про це свідчить те, що надалі у перекладі бачимо не менш яскраві та чіткі картини контрастів, ніж в оригіналі:

8.1. *А ліс присовувався все ближче та ближче. Темна стіна його тупо, мовчки дивилася на нас, і вороже щось було у цьому погляді. Холодне, заховане у собі* (“Момент”) [1, с. 496].

8.2. *The forest was now almost upon us, and its dark wall looked at us vacantly, silently. And in this look was something hostile, cold and mysterious* [2, с. 32].

9.1. *І пам’ятаю, в грудях мені сколихнулась якась хвиля, велика, тепла хвиля чулості, знаєте, така хвиля, яка буває, коли ви несподівано, від нудьги, заходите в храм, і вас охоплює, разом з хвилею згуків, ціла хмара асоціацій, почувань, і ви почуваете, як вам стає безмірно журно, тепло, затишно* (“Момент”) [1, с. 496].

9.2. *I remember a warm wave of feeling rippling through my breast – the kind of wave you feel when you are entering a cathedral and are embraced by a thousand musical notes, with all their old associations, and you feel how your heart grows very sad and warm* [2, с. 32].

Уривки тексту в прикладі 8.1. ілюструють наближення небезпеки, загрози смерті, яку символізує ліс, те невідоме й темне, що він приховує у собі. На тлі цього мороку невідомого майбутнього (небезпечними обставинами) і непривітної природи довкола (навколишнім середовищем) контрастують щирі, світлі й,

зігріваючі душу, почуття, які еволюціонували у серці головного героя (приклад 9.1.). Таким чином зовнішній світ і обставини (*темна стіна лісу, щось вороже, холодне, заховане у собі (у погляді лісу)*) протиставляються внутрішньому світу головного героя оповідання та його почуттям (*тепла хвиля чулості, журно, тепло, затишно*). Цей контраст насамперед символізує вічну жагу до життя у людині. З прикладів 8.2. і 9.2. бачимо, що він відтворений у перекладі (*dark wall of forest, hostile, cold, mysterious/ warm wave of feeling, sad and warm*). Більше того, перекладач, ніби компенсує попередні втрати (приклад 6.2.: застосування декомпресії), перекладаючи описовий зворот *заховане у собі як mysterious*, що сприяє кращому відтворенню манери письма В.Винниченка (його схильності до лаконізму) в англійському перекладі. Отже, зберігаючи контраст, перекладач зберігає й важливу частку твору (певне закодоване у ньому послання), його символіку, без якої форма і зміст (слова) не мають сенсу.

Аналізуючи англомовні переклади літературної спадщини В. Винниченка з позицій відтворення в них “широкомасштабного” контрасту та його символіки, неможливо не зауважити, що у заголовках оповідань часом також фігурує контраст або ж вони самі є його знаряддям. Чудовим прикладом цього слугує оповідання В.Винниченка *“Уміркований” та “цирий”*, що в англомовному перекладі дістало назву *“A zealous friend”* (zealous – завзятий, запопадливий, старанний). Як бачимо, заголовки оригіналу та перекладу зовсім різні. Причиною таких розбіжностей є аж ніяк не різниця мов чи світоглядів. Заголовок, обраний В. Винниченком для його комедійно-трагічного оповідання, сам по собі є носієм контрасту, що наділений певною двозначністю, розгадка якої приховується за вмінням читати між рядками. Двозначність контрасту полягає у варіативності тлумачень заголовку, відповідно до яких він може виступати опозицією до всього тексту оповідання або ж сам собою складатися з опозиції двох понять, які з першого погляду не здаються протиставними (*уміркований та цирий*). Щоб зрозуміти, який з варіантів правильний та наскільки відповідний запропонований англомовний переклад назви оповідання, варто звернутися до фабули твору.

Оповідання є листом чоловіка (з в’язниці) до своєї дружини, у якому він бідкається про те, що потрапив у тюрму через їхнього знайомого “широго українця” Данила Недоторканого, з яким вони їхали разом на вокзал:

10.1. Тільки це вже перший і останній раз я їзду з *цирими українцями*. Дав уже зарок собі: як побачу де якого *широго українця*, *десятою вулицею* обминатиму [1, с. 458].

10.2. It was the first time I ever travelled together with a zealous Ukrainian, and it will be the last time [2, с. 87].

З прикладів 10.1. і 10.2. стає зрозумілим, звідки походить назва перекладу (*цирий українець – a zealous Ukrainian*). Очевидним є той факт, що перекладач сприйняв два прикметники заголовку, а саме *уміркований та цирий*, як характеристики однієї людини – Данила Недоторканого (у перекладі – Danilo Panasenکو), оскільки автор використовує у тексті прикметник *цирий*, говорячи саме про нього. Подібне тлумачення, безумовно, має право на існування. Щоправда, таке розуміння і відповідно переклад заголовку може також вважатися не вельми вдалим, бо, хоча головний герой (оповідач) твору і називає Данила Недоторканого *цирим українцем* (з негативною конотацією), він водночас нарікає на його непомірованість, неспокійну вдачу, коли той не стримує гніву й обурення, чуючи як принижують українську мову й культуру. Сам же оповідач, за його словами (в цьому й полягає “комедійність”), також любить Україну, але ж “треба знати міру”. Таким чином, можемо зробити висновок, що “уміркований” у заголовку – це характеристика оповідача, а не Данила Недоторканого, котрий, до речі, не є йому другом (“A zealous friend”). Ці дві особистості контрастують у творі (боязкий і сміливий) і цей контраст віддзеркалений у заголовку (“уміркований” і “цирий”). Отже, спираючись на таке тлумачення заголовку, варіант перекладу назви “A zealous friend” є неповним, адже не передає протиставлення характеристик двох людей.

З іншого боку, існує ще одна можливість трактування заголовку, а саме, як такого, котрий протиставляється змістові всього твору. Звернімо увагу на лапки. Вони “обіймають” два прикметники у назві – “уміркований” і “цирий”, надаючи їм додаткового значення – іронії. Без сумніву, В.Винниченко іронізує не над Данилом Недоторканим, про якого так не симпатично відгукується головний герой, адже той справді *циро* любить батьківщину і ладний життя за неї віддати. Іронія спрямована проти оповідача, який є ситим і багатим українцем, що боїться вголос про це сказати (аби не втратити свої свині та статки), однак *вважає себе патріотом*, поміркованим у діях патріотом. Цікавим є те, що, на жаль, подібних людей і досі багато в Україні. Саме в цьому й полягає актуальність творів і геній В. Винниченка, котрому боліла доля країни, що, за словами Ліни Костенко, пережила (-ває) “руїну духу” [1, с. 115]. Отже, “Уміркований” і “цирий” – це заголовок-іронія, характеристика головного героя-оповідача, заголовок, який контрастує зі змістом твору, адже в ньому герой-оповідач описує широго українця Данила Недоторканого як антигероя. З огляду на таке тлумачення назви оповідання, розглянутий переклад заголовку англійською мовою (“A zealous friend”) також не може вважатися вдалим відповідником, оскільки він не відтворює іронії та контрасту, притаманних оригіналові.

Отже, складність перекладу контрасту у творах В.Винниченка полягає у тому, що він є “широкомасштабним”, часом у своєму протиставленні охоплює все полотно твору, утворюючи опозиційні співвідношення між великими частинами твору або протиставляючи заголовок до тексту твору. Найпершим завданням перекладача є вміння правильно виокремити і витлумачити контраст, який може бути наділений певною двозначністю (приклад з заголовком) та спробувати відтворити його у перекладі.

У підсумку варто зазначити, що ідіостиль письменника не є лише набором художніх засобів, які використовує автор у своїх творах, а віддзеркаленням певного особливого різновиду мислення, світобачення. Тому всі його складники мають, окрім естетичного, важливе змістове значення, а їхнє відтворення чи втрата у перекладі відповідно й визначає шанси на достеменне сприйняття та осягнення твору цільовою (іноземною) аудиторією. Ключовим елементом ідіостилу видатного українського письменника В.Винниченка для осягнення

глибинного його творів, є контраст. Фігури контрасту, такі як оксюморон, антитеза та іронія, виконуючи емоційну та смислову функції у його оповіданнях, на жаль, не завжди були цілковито відтворені в англійському перекладі. І, якщо оксюморон та “широкомасштабний” контраст (на рівні частин твору) були досить часто відтворені у розглянутих перекладах за допомогою буквалістського (слово в слово) перекладу, то антитеза та іронія здебільшого були втрачені. Головною причиною цього є запобігання міжмовної інтерференції перекладачем, яке, однак, не є виправданим, зважаючи на загальну абсурдну природу фігур контрасту (ґрунтуються на поєднанні несполучуваного, на поєднанні протилежностей). У розглянутих англійських перекладах оповідань В. Винниченка “Контрасти”, “Зіна”, “Уміркований” і “щирий” та “Момент” спостерігається досить часта тенденція перекладача (Т. Прокопов) до описового перекладу фігур контрасту чи до застосування декомпресії, що відповідно усуває протиставлення у тексті перекладу або ж зменшує його різкість. Результатом подібних перекладацьких прийомів є нівелювання контрасту і зміна емоційної насиченості твору. За словами Л.В. Коломієць, “жоден переклад не є остаточним і жоден перекладач не претендує на розв’язання у своєму перекладі усіх проблем” [9, с. 123]. Підтвердженням того є двозначність та можливість різного трактування деяких випадків застосування контрасту у творах В. Винниченка, наприклад, у заголовках, а відповідно і можливість різних варіацій перекладу, кожна з яких має своє аргументоване право на існування. Таким чином, можемо сказати, що відтворення контрастності, провідної риси ідіостилу В. Винниченка, є непростою завданням для перекладача, насамперед тому, що розуміння її підтексту та символіки є часом непростою справою і для ґрунтованого читача.

ОСОБЕННОСТИ ОТОБРАЖЕНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ПЕРЕВОДАХ КонтРАСТНОСТИ КАК ГЛАВНОЙ ЧЕРТЫ ИДИОСТИЛЯ В.ВИННИЧЕНКО

Б. О. Плющ

В данной статье, опираясь на комплексный сопоставительный анализ, рассматриваются особенности воспроизведения в англоязычных переводах малой прозы В.Винниченко такой основной черты идиостиля писателя, как контрастность.

Ключевые слова: перевод, антитеза, оксюморон, ирония, контраст, интерференция, идиостиль.

PECULIARITIES OF REPRODUCTION OF THE CONTRAST AS THE MAIN FEATURE OF V.VYNNYCHENKO'S IDIOSTYLE IN THE ENGLISH TRANSLATION

B. O. Pliushch

The article deals with the consideration of the English translations of V.Vynnychenko's small prose. Relying on the complex comparative analysis, the peculiarities of rendering in the English translation of the contrast, the main feature of V.Vynnychenko's idiostyle, are being analysed.

Key words: translation, antithesis, oxymoron, irony, interference, idiostyle.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костенко Л. Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних: Матеріали круглого столу / ред.-упоряд. Т. В. Шаповаленко. – Х. : Прапор, 2006. – 164с.
2. Єфремов С. Історія українського письменства (вид. 4-е з змінами і додатками). Том 2. Фотопередрук. – Мюнхен: Druckerei E.Mauersberger, Inh.Diebel, 1989. – 505с.
3. Костюк Г. Світ Винниченкових образів та ідей // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. (у чотирьох книгах) / упорядники: С. Федоренко, В. Яременко. – Кн.1. – Київ : Рось, 1994. – С.384-401.
4. About T.Prokopov / Obituary archives/Sullivan County Democrat (national award-winning, family-run newspaper): www.sc-democrat.com/archives/2003/obits
5. Lefevere A. Translating literature: practice and theory in a comparative literature context. – New York: The Modern Language Association of America, 1994. – 162p.
6. Орлова І. С. Ідіостиль в оригіналі та перекладі / І. С. Орлова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Збірник наукових праць. – К. : Логос, 2007. – № 12. – С.303-307.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – П. : Довкілля, 2006. – 716 с.
8. Карабан В. І. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську): навчальний посібник / Карабан В. І., Борисова О. В., Колодій Б. М., Кузьміна К. А. . – К. : Нова книга, – 2003. – 208 с.
9. Коломієць Л. В. До проблематики та змісту курсу “Українська література в англійських перекладах”// Вісник КНУ ім. Т. Шевченка : Іноземна філологія. – 2002. – № 32-33. – С.119-123.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Винниченко В. Краса і сила. – К.: Дніпро, 1989. – 752с.;
2. Vynnychenko V. Selected short stories/translated from the Ukrainian by T. Prokopov. – New Hampshire : Longwood Academic, – 1991. – 120p.

Надійшла до редакції 18 січня 2012 р.